

Peatükk 6

SÜNDIMUS

601. **Sündimuse**¹ ehk **fertiilsuse**¹ demograafiline käsitlus keskendub inimlaste **ilmaletoomise**² ehk **reproduktiooni**² vaatlemisele: uuritakse **sündide**³, täpsemini **elussündide**⁴ esinemissagedust rahvastikus või *rahvastikurühmas* (101-6). Sünni ehk sünnijuhu all mõistetakse lapse ilmaletulekut. Seejuures eristab elussündi ehk **elussündinud lapse**⁵ sünnijuhu *surnultsünnist* (411-6) elu tundemärkide (hingamine, liigutused või südamelöögid) ilmnemine pärast lapse täielikku väljumist emahüst. Mõistet **efektiivne sünnimus**⁶ on varem kasutatud juhul, kui sündide koguarvust on surnultsünnid välja jäetud; nüüd viitab sama termini tarvitamine, et elussündide arvust on lahutatud ka imikute, vahel isegi laste surmajuhud. **Sünnimuserisuse**⁸ ehk **diferentsiaalsünnimuse**⁸ all mõistetakse eri rahvastikurühmade kõikvõimalikke erinevusi sünnimuses.

1. Termin sünnimus demograafilist tähendust vt ka 623.

2. **Reproduktioon** n - **reproduktseerima** v - **reproduktiivne** a. Sageli kasutatakse reproduktiooni mõistet sündide ja surmade tasakaalustuse, niisiis iibe tähenduses (vrd 711), mitte ainult sünnimusprotsessi ehk **prokreatsiooni** tähistamiseks.

3. Terminit sünnid kasutatakse tavapäraselt elussünni tähenduses.

602. **Eostuse**¹ põhjustab **munaraku**³ **viljastumine**² **seemneraku**⁴ ehk **spermatoosidiga**⁴, sellest algab naise **rasedus**⁵. **Eostusvilja**⁶ nimetatakse tema arengu algstaadiumis **embrüoks**⁷ ehk **idulaseks**⁷, edaspidi **looteks**⁷ ehk **feetuseks**⁷ ehk **vililaseks**⁷. Ajamoment, mil embrüost saab loode, pole täpselt piiritletud: osa teadlasi loeb selleks 12 nädala ehk kolme kuu möödumist eostushetkest, sagedamini nimetatakse eostusvilja fetaalseks ehk looteliseks juba pärast kaheksa üsasisese elunädala möödumist. **Pesastumine**⁸ tähistab mõned päevad pärast eostust asetleidvat munaraku kinnitumist **emaka**⁹ seinale külge.

2. **Kunstlik viljastus**: munaraku viljastumine mõnel teisel, *suguihtest* (627-2) erineval teel.

5. **Rasedus** n - **rase** a - **rasestuma** v, rahvapäraselt ka **käima peal olema**. Osa teadlasi määrab raseduse alguse *pesastumisega* (602-8).

7. **Embrüo** n - **embrüonaalne** a - **embrüoloogia** n: teadus, mis käsitleb embrüo arenemist.

Loode ehk **feetus** n - **looteline** ehk **fetaalne** a (vrd 411).

603. Loodet nimetatakse **eluvõimeliseks**¹, kui ta on saavutanud omaduse iseseisvalt eksisteerida väljaspool emaihu; seda loetakse tavapäraselt toimunuks pärast 28-nädalast **raseduskestust**³. Enne seda on loode **eluvõimetu**². Kui rasedus on kestnud sellest piirajast kauem, nimetatakse loote emaihist eraldumist (olgu elusalt või surnult) **sünnituseks**⁴; varasemat, loote surmaga seotud eraldumist aga **abordiks**⁵ (vrd 604). Umbes kuuenädalast ajavahemikku pärast sünnitust (mille jooksul eostustõenäosus on väga väike ja leiab aset emaka endiste mõõtmete taastumine), nimetatakse **sünnitusjärgseks ajaks**⁶ ehk **lapsevoodiajaks**⁶, võõrsõnaliselt **puerpeeriumiks**⁶ (vrd 424-4).

1. Eluvõimelisuse saavutamise minimaalaeag varieerub riigiti 20-28 nädala vahel, kuid Maailma Tervishoiuorganisatsioon (WHO) on soovitanud võtta standardiks 28-nädalase perioodi. Üldiselt arvestatakse raseduskestuse algust **viimase kuupuhastuse** algusest. Nii arvatult saame teada **taandatud raseduskestuse**, **tegelikku raseduskestust** tuleb hakata arvestama eostusmomendist.

4. Sünnituse all mõistetakse nii otsest loote väljumist emaihist kui ka pikemat protsessi, mis täiendavalt sisaldab **järelsünnituse**, st **emakoogi** ehk **platsenta** eemaldumist või eemaldamist emakast.

5. Tavakeeles tähistab abort sageli *tehisaborti* (604-2), vastandina *iseeneslikule abordile* (604-1).

604. Aborti, mis järgneb iseeneslikule emakasisesele surmale, nimetatakse **iseeneslikuks abordiks**¹ ehk **nurisünnituseks**¹ vastandina **kunstlikule abordile**² ehk **tehisabordile**². Mõiste **meditsiiniline abort**³ osutab meditsiinilistel põhjustel sooritatud abordile. Paljudes riikides on abort kas tervislikel või muudel põhjustel seadusega lubatud, see on **seaduslik abort**⁴ ehk **legaalabort**⁴. Seadusega vastuolus sooritatud aborti nimetatakse **ebaseaduslikuks abordiks**⁵ ehk **illegaalabordiks**⁵ ehk **kriminaalseks abordiks**⁵. Teostusviiside järgi eristatakse **kaapeaborti**⁶, **vaakumaborti**⁷, **laiendamisaborti**⁷, **hüsterotoomiat**⁸ (kaasab emaka kirurgilise eemaldamise) ja **induktsioonaborti**⁹.

7. Rakendatakse aspiratsioonitehnikat vaakumi tekitamise kaudu. Kui meetodit kasutatakse vahetult pärast arvatavat eostust, kõneldakse sageli **miniabordist** või ka **menstruaalregulatsioonist**. Viimatinimetatud termin on eksitav, tema kasutamine on arvatavalt põhjustatud soovist hoiduda teatud negatiivsest värvingust, mis väljendiga *abort* kaasneb.

9. Protseduur sisaldab **lootevee vahetust**.

605. **Õigeaegse sünnitusega**¹ on tegemist siis, kui rasedus on kestnud vähemalt 37 nädalat, mõõdetuna *taandatud raseduskestuse* (603-1*) järgi. Normaalsest varem lõppevat rasedust nimetatakse **enneaegseks sünnituseks**² ja vastsündinut vastavalt

enneaegseks lapseks⁴. Enneaegsete sünnituste käsitlemisel rakendatakse mõistet **enneaegsus**⁵. Paljudes riikides liigitatakse sündi vastsündinu arengutaseme järgi, mis ei sõltu rasedusperioodi pikkusest. Nimetatud liigituse puhul loetakse imik **sünnikaaluga**⁶ alla 2500 grammi (5.5 naela) **alakaaluliseks**⁸. Sageli on **alakaalulisus**⁷ seotud hilisema **debiilsusega**⁹, st mittekupsuse ebanormaalse seisundiga.

8. Tänapäeval rakendatakse meditsiinis järgmist alakaaluliste vastsündinute jaotust: **madalaks** loetakse **sünnikaalu** alla 1500 g, **väga madalaks** alla 1000 g ja **eriti madalaks** alla 750 g.

606. Enamik sünnitusi lõpeb **üksiksünniga**¹, kuid esineb ka **mitmikute sündi**² ehk lühemalt **mitmiksündi**². Mitut ühe ja sama sünnituse kaudu ilmale tulnud last kutsutakse **mitmikeks**³; eristada on võimalik **ühemunamitmikke**⁴ ja **erimunamitmikke**⁵. Ühemunamitmikud arenevad ühest, alles pärast viljastumist jagunenud munarakust ning lapsed on sel juhul alati ühest ja samast soost. Erimunamitmikud arenevad mitmest üheaegselt viljastunud munarakust ja seetõttu võivad sellised mitmikud olla erinevast soost.

3. Sõltuvalt mitmike arvust kutsutakse neid **kaksikuteks**, **kolmikuteks**, **nelikuteks**, **viisikuteks**. Üldiselt kasutatakse neid nimetusi vastavuses sündinud laste koguarvuga, vahel aga võetakse arvesse ainult elussündinud.

*
* *

610. Sageli liigitatakse sündi **seaduslikkuse**¹ seisukohast. Rangelt võttes eeldab **abielulaps**² ehk **seaduslik laps**² tema ema ja isa vastastikust abielu juba eostuse hetkel. Tavaliselt võetakse liigituse aluseks ema abielulisus lapse sündimisel; vaid *abielu lõppemise* (510-3) korral arvestatakse ema abielulisust raseduse tekkeajal. Abielu olemasolul on tegemist **seadusliku sünni**³, vastasel juhul aga **vallassünni**⁴ ehk **ebaseadusliku sünniga**⁴. Tavapraktikas loetakse ka **abielueelsest rasedusest**⁵ (kui eostus on toimunud enne abielu sõlmimist) sündinuid lapsi seaduslikeks, kui vanemad on lapse sünnimomendil juba teineteisega abielus. **Vallaslaps**⁶ võib olla **seadustatud**⁸ ka vanemate hilisema abiellumisega. **Seadustamise**⁹ protseduur, mis on riigiti erinev, võib anda vallaslapsele osa või kõik seadusliku lapse õigused. Mõne õigussüsteemi puhul on lapse isal võimalus **tunnustada**⁷ vallaslaps, st juriidiliselt mõõnda oma isadust.

6. Halvustavas tähenduses on kasutatud, eriti vanemas kõnepruugis, vallaslapse vastena sõnu **sohilaps**, **tüdrukulaps** ja **värdjas**. Mõne riigi õigussüsteem loeb vallaslapseks ka **abieluväliste suhete** tulemusena sündinud lapse, st sellise lapse, kelle ema on küll abielus, kuid mitte lapse tegeliku

isaga. Teistes riikides aga ei registreerita selliseid lapsi vallaslastena. Siia rühma kuulub ka Eesti, kui ema ei kirjuta vastavat eriavaldust.

7. Eestis saab lapse isadust vabatahtlikult tunnustada sünni registreerimisel, omavahel abielus mitteolevad ema ja isa esitavad selleks ühise avalduse.

611. Sünde liigitatakse ka **sünnijärjekorra**¹ ehk **sünnijärjestuse**¹ järgi: esmassünnid, teised, kolmandased jne sünnid. Sünnijärjekorra määramisel arvestatakse tavaliselt kõiki **ema eelnevaid sünde**³, vahel ainult **sünde käesolevas abielus**². Reeglina võetakse sünnijärjekorra määramisel arvesse ainult elussünnid, kuid vahel ka surnultsünnid. Naiste jaotus **sünnitusjärjekorra**⁴ järgi toimub samamoodi kui sünnijärjekorra puhul, kuid arvestades kõiki vähemalt 28 nädalat kestnud rasedusi ning mitmiksünde ühe sünnitusena (vrd 603-4). Samasugune jaotus **rasedusjärjekorra**⁵ järgi võtab arvesse kõik teadaolevad rasedused. Meditsiinilises kõnepruugis kutsutakse mitterasestunud naisi **nullgraviidseteks**⁶, termineid **esmasrasestunu**⁷ ehk **esmasgraviidne**⁷ ja **taasrasestunu**⁸ ehk **multigraviidne**⁸ kasutatakse vastavalt esimest ja vähemalt teist rasedust kandvate või juba kandnud naiste kohta. Naisi liigitatakse ka **lapsesuse**⁹ järgi, tavaliselt elussündide arvu, meditsiinilises kirjanduses pigem sünnituste arvu aluseks võttes.

1. **Enama järjekorra sünnid** tähistavad sünde, mis on järjekorras pärast viimast, eraldi väljatoodud sünnijärjekorda, näiteks viiendad ja enama järjekorra sünnid.

9. Naisi, kes pole kordagi eluslast sünnitanud, kutsutakse **null-lapsesusega naisteks**, **ühelapsesusega naised** on sünnitanud vaid ühe lapse, **kahelapsesusega naised** kaks last jne.

612. **Sünniajastuse**¹ uurimine tegeleb **sünnivahemike**² ehk **sünniintervallide**² pikkusega. Nende hulka kuuluvad **protogeneetiline intervall**³, st ajavahemik abielu sõlmimisest esimese lapse sünnini, ning **intergeneetiline intervall**⁴, st ajavahemik järjestikuste sündide vahel. Ajavahemikku sünni ja mingi kindla kuupäeva, nagu nt *rahvaloenduse* (202-1*) või *küsitluse* (203-4) läbiviimise aja vahel, nimetatakse **avatud sünniintervalliks**⁵; intervallide kohta, mis algavad enne seda kindlat kuupäeva ja lõpevad hiljem, võib kasutada terminit **harkintervall**⁶. Sünniajastuse uurimisel kasutatakse ka **intervalle abielu ja n-nda lapse sünni**⁷ vahel.

1. Oskussõna sünniajastus kasutatakse ka teises tähenduses, nimelt abikaasade poolt sünni sihiteadliku edasilükkamise tähistamiseks.

3. Samas tähenduses kasutatakse ka terminit **esimene sünniintervall**. **Teine sünniintervall** on esimese ja teise lapse sündimise vahel jne.

4. Rahvaloenduse või küsitluse seisukohalt nimetatakse **kinniseks sünniintervalliks** ajavahemikku üleskirjutuse ajaks juba asetleidnud järjestikuste sündide vahel.

613. **Eostusriski toimeperioodi**¹ leidmiseks on tarvilik arvesse võtta **rasedusintervalle**² ehk **rasedusvahemikke**². Ajavahemik abielu sõlmimise ja esimese raseduse alguse vahel on **rasedusviivis**³ ehk **esimene rasedusintervall**³. Ajavahemik ühe raseduse lõppemise ja järgmise alguse vahel on **rasedusvaheline intervall**⁴. Kui sellest maha arvata periood, mil naisel puudub seksuaalelu, saame **rasedusvahelise puhasingtervalli**⁵ ehk **rasedusvahelise netointervalli**⁵. Ajavahemikku viimase raseduse lõppemise ja küsitlusdaatumi vahel nimetatakse **avatud rasedusvaheliseks intervalliks**⁶.

*
* *

620. **Viljakusiga**¹ ehk **sigimisiga**¹, naistel ka **sünnitusiga**¹ (**reproduktiivne periood**¹) algab **murdeega**² ehk **puberteediga**². Puberteediga algab ka **menstruatsioon**³: **kuupuhastuste**⁴ perioodiline avaldumine naistel. Esimest kuupuhastust nimetatakse **menarheks**⁵ ning menstruatsioon lõpeb **menopausiga**⁶ ehk **kliimaksi**⁶ saabumisega. Kokkuleppeliselt loetakse viljakusea alguseks vanust 15 aastat või *abiellumisvanuse alampiiri* (504-1), viljakusea lõpuks kas vanust 45 või 50 aastat. Ajutist menstruatsiooni puudumist, olgu loomulikku või haiguslikku, nimetatakse **amenorröaks**⁷. Pärast eostust avaldub **rasedusamenorröa**⁸ ja pärast sünnitust **sünnijärgne amenorröa**⁹.

1. Kasutatakse ka terminit **sigimisvanus** ehk **reproduktiivne vanus**.

3. Menstruatsiooni kohta on kasutatud ka nimetust **kuuriided**.

6. Kasutatakse ka nimetust **üleminekuiga** ehk **üleminekuvanus**.

621. Mehe, naise või perekonna võimet tuua ilmale eluslaps nimetatakse **sigivuseks**¹ ehk **fekundsuseks**¹, selle võime puudumist aga **sigimatuseks**² ehk **steriilsuseks**², mille peamine, kuigi mitte ainus põhjus on **eostusvõimetus**³. Sigimatuse mõiste kasutamine ilma täpsustuseta viitab eelkõike sigivuse pöördumatule kaotusele; vajaduse korral eristatakse **ajutist sigimatust**⁵ ehk **ajutist steriilsust**⁵ **püsivast sigimatusest**⁷ ehk **püsivast steriilsusest**⁷. Naiste puhul eristatakse **esmassigmatust**⁸ ehk **esmassteriilsust**⁸, kui sigivus puudub kaasasündinult, ja **teisest sigimatust**⁹ ehk **sekundaarsteriilsust**⁹, mis võib kujuneda ka pärast ühte või mitut sünnitust.

1. **Fekundsus** kitsamas mõttes tähistab ainult eostusvõime olemasolu, mitte kompleksemat võimet tuua ilmale elulaps. Vastavalt tähistab termin **subfekundsus** nii madalamat eostustõenäosust kui ka keskmisest madalamat võimet tuua ilmale elulaps. Viimasele tähendusele vastab paremini termin **alasiivus**.

622. Terminit *ajutine sigimatus* (621-5) kasutatakse ka siis, kui naise eostusvõime puudumine pole haiguslik. Öeldakse, et naisel on iga **menstruaaltsükli**² jooksul **sigimatuspäevad**¹ ehk **steriilne periood**¹, sest eostus saab toimuda vaid mõne päeva jooksul samaaegselt **ovulatsiooniga**³. Ajutise sigimatusega iseloomustatavat ajavahemikku alates *eostuse* (602-1) algusest kuni sünnitusjärgsete ovulatsioonide taastumiseni, mis sisaldab *raseduskestuse* (603-3) ning mille pikkus on muu hulgas mõjutatav vastsündinu rinnaga toitmise ehk **rinnatoite**⁴ kestusest, nimetatakse **mittevastuvõtlikuks perioodiks**⁵. See termin leiab eriti sagedast kasutamist matemaatiliste sündimusmudelite puhul. Ajutise sigimatuse mõistet kasutatakse ka **tühitsükli**⁶ (niisuguste menstruaaltsükli, mille jooksul ovulatsiooni ei toimu) kohta, samuti amenorröa kõrvalekallete puhul. Noorte tütarlaste **alasiivust**⁷ ehk **subfekundsust**⁷ nimetatakse ka **noorukisigimatuseks**⁸.

5. Ajavahemikku sünnist kuni menstruaaltsükli taastumiseni iseloomustab **sünnijärgne sigimatus**.

6. Kasutatakse ka terminit **anovulatoorne tsükkel**.

623. **Sündimus**¹ ehk **fertiilsus**¹ ja **sündimatus**² ehk **infertiilsus**² viitavad reproduktiivsete sündmuste toimumisele või nende puudumisele, niisiis mitte sigivusele kui sellekohasele võimele. Neid termineid kasutatakse sõltuvalt sellest, kas uuritava perioodi jooksul lapsi sündis või mitte. **Püsiv infertiilsus**⁴ võib kesta mingist vanusest või abielu kestusest kuni viljakusea lõpuni. Pälvib tähelepanu, et romaani keeltes tarvitatakse ühisest tüvest pärit termineid *fertiilsus* ja *fekundsus* diametraalselt vastupidises tähenduses kui inglise keeles. Nii tuleks pr *fécondité* ja hisp *fecundidad* tõlkida kui fertiilsus ehk sündimus ning pr *fertilité* ja hisp *fertilidad* kui fekundsus ehk sigivus.

1. **Sündimus** ehk **fertiilsus** n - **sündimuslik** ehk **fertiilne** a.

2. **Infertiilsus** n - **infertiilne** a.

Lastetus tähistab naise, mehe või perekonna seisundit, kes on antud hetkeni olnud infertiilsed. Eristatakse **vabatahtlikku lastetust**, kui lapsi ei soovitagi, ja **sunnitud lastetust**, kui selline seisund on *sigimatuse* (621-2) tulemus.

624. Abielupaari *sündimus* (623-1) sõltub abikaasade **reproduktiivsest käitumisest**¹ ehk **sündimuslikust käitumisest**¹. Tehakse vahet **pereplaanijate**², st nende abielupaaride,

kes reguleerivad sündide arvu ja/või *sünniajastust* (612-1), ja **mitte-pereplaanijate**³ vahel, kes oma sellekohast käitumist teadlikult ei kujunda. **Perekonnaplaanimine**⁴ ehk lühemalt **pereplaanimine**⁴ on laiemal tähendusega mõiste kui **perekonna piiramine**⁴; viimane osutab ainult sellisele aktiivsusele, mille tulemusena laste arv perekonnas ei ületa **soovitud laste arvu**⁵. **Sündimuskontroll**⁶ ehk **sündimuse reguleerimine**⁶ kuuluvad üldiste perekonnaõiguste hulka.

1. Sageli kasutatakse samas tähenduses terminit **prokreediivne käitumine**.

4. Abielupaaride liigitamisel **pereplaanimiseisundi** järgi eraldatakse laste arvu või sünnivahesid reguleerinud paarid neist, kes seda pole püüdnud teha.

5. **Soovimatud sünnid** on need, mis leiavad aset pärast soovitud laste arvu saavutamist perekonnas; soovimatu võib olla ka esimene sünd, kui perekond tahab jääda lastetuks. Soovimatuid sünne tuleb eristada **mitteplaanitud sündidest**, milliste korral on tegemist soovimatu sünniajastusega, ka seoses ema või isa perekonnaseisuga.

625. Perekonnaplaneerimise aluseks on **teadliku vanemlikkuse**¹ põhimõte, st soov määrata sündide arv ja sünnivahed vastavalt iga abielupaari või ka ühiskonna vajadustele. Tõeliselt eeldatav laste arv abielupaaril võib erineda **soovitud laste arvust**² või **oodatud laste arvust**², millised näitajad väljendavad abielupaari enda suhtumist ja millekohaseid andmeid kogutakse *küsitluse* (203-4) teel. Isegi siis, kui soovid laste arvu suhtes aja jookkul ei muutu, võib tegelik arv osutada suuremaks **kontratseptiiväparduse**³ tõttu. Viimaste sagedus sõltub tarbitava **kontratseptiivi tõhususest**⁴ ehk **kontratseptiivi efektiivsusest**⁴, millel omakorda on kaks aspekti. **Teoreetiline tõhusus**⁵ näitab, kui võrd usaldatav on meetod, kui teda rakendada täpselt vastavuses juhtnööridele. **Kasutustõhusus**⁶ mõõdab usaldatavust kontratseptiivi igapäevase tegeliku tarbimise korral teatud kindla rahvastikurühma poolt. *Jätkefekundabiilsuse* (638-7) seisukohast mõõdetakse kontratseptiivi kasutustõhusust tavaliselt **kontratseptiivi äparduskordajaga**⁷, mis on soovimatute eostuste ja eostusriski toimeperioodi pikkuse suhe.

2. Teisisõnu, **eeldatav laste arv** erineb **reproduktiivsetest soovidest**.

Tehakse vahet **soovitud laste arvu**, st naise, mehe või abielupaari poolt just oma perekonna tarvis käiva arvu, ja **ideaalse laste arvu**, st antud ühiskonna näidis perekonna jaoks kõige enam sobiva laste arvu vahel. **Oodatud laste arv** võib olla väiksem soovitud laste arvust, kui vanemad ise oma soovidele piirangud seavad või on sunnitud seda tegema. Oodatud, soovitud või ideaalse laste arvu tähenduses kasutatakse vastavalt ka termineid **oodatud**, **soovitud** või **ideaalne perekonna suurus**.

3. **Plaanitud sünnid** vastanduvad **plaanimata sündidele**.

4. Seda terminit ei tohi segi ajada *pereplaanimisprogrammi* (626-1) **demograafilise tõhususega** (vrd 626-7).

626. **Pereplaanimisprogrammi**¹ eesmärgiks on tutvustada ja levitada sündimuskontrolli eostusvastaste vahendite **potentsiaaltarbijate**² ehk **sihtrahvastiku**² hulgas. Programmi edukust saab mõõta **uusnõustujate määraga**⁴ sihtrahvastiku hulgas, samuti **nõustuskordajaga**⁴; kontratseptiivide tarbijate hulgas aga **pidevuskordajaga**⁵ teatud ajaperioodi kohta arvatuna, samuti **väljalangevuskordajaga**⁶. **Välditud sündide**⁷ arv ja osatähtsus mõõdavad programmi *demograafilist tõhusust* (625-4*). Kontratseptiivide levikut mõõdetakse **tarbijamääraga**⁸ kogu asjassepuutuva rahvastikurühma suhtes, mille võivad moodustada nt viljakuseas abielunaised.

8. Kontratseptiivide **tundmise**, neisse **suhtumise** ja nende **tarbimise** kohta käivaid eriküsitlusi tuntakse lühidalt **KAP-küsitluste** nime all.

627. **Kontratseptioon**¹ ehk **eostuse vältimine**¹ osutab vahenditele, mille eesmärgiks on vältida **suguühete**² ehk **koituse**² eostuslikku tulemuslikkust; termin haarab endasse ka kontratseptiivse *steriliseerimise* (631-1). **Sündimuskontrolli meetodite**³ hulka kuuluvad lisaks **kontratseptiivsetele meetoditele**³ ka *tehisabordid* (604-2). Suguühetest **hoidumine**⁴, sh *perioodiline hoidumine* (628-4) arvatakse nii sündimuskontrolli kui ka kontratseptiivsete meetodite hulka.

1. **Kontratseptiiv** ehk **eostusvastane vahend** on abinõu, mida kasutatakse rasestumise vältimiseks.

628. Eostuse ärahoidmise viise kirjeldades eristatakse sageli **vahendmeetodeid**¹ ja **mittevahendmeetodeid**². Viimastest on üks tuntumaid **katkestatud suguühe**³ ehk **coitus interruptus**³. Teisena kuulub samasse klassi **rütmimeetod**⁴ ehk **perioodiline hoidumine**⁴, mille korral välditakse suguühete eostusriski eeldataval toimeperioodil ja sooritatakse seda vaid menstruaaltsükli nn **ohutul perioodil**⁵. **Temperatuurimeetod**⁶ tähistab käitumist, mille puhul kehatemperatuuri jälgimise kaudu püütakse määrata eostumisohutu perioodi.

1. Vahendmeetodid ei sisalda ainult **tõkkemeetodeid**, mille puhul kasutatakse selliseid vahendeid, mis takistavad seemne- ja munaraku ühinemist, vaid ka meetodeid teistsuguse toimega **eostusvastaste vahendite** tarbimisel, nagu *emakasisesed vahendid* (629-10) ja ka muud tüüpi **kontratseptiivid**, nagu *pillid* (630-4).

4. Väljendit **loomulikud perekonnaplaneerimise meetodid** kasutatakse üldistavalt rütmi-, temperatuuri- ja teiste menstruaaltsükli määramisel ning arvestamisel põhinevate meetodite kohta.

629. Tõkkemeetoditest, mida võib kasutada igäüht omaette või ka kombineeritult, on tuntumad **preservatiiv**¹ ehk **kondoom**¹ meestel, **pessaar**² ehk **emakakaela kate**²,

diafragma³, tampoon⁴ ehk käsn⁴, keemilised pastad⁵, kuulikesed⁶, vahutabletid⁷ ja loputus⁸ (koos spermitsiidide⁹ kasutamisega või ilma) naistel. Mitmekesiste emakasiseste vahendite¹⁰ ehk spiraalide¹⁰ hulka kuuluvad aasad¹⁰, lingud¹⁰, T-spiraalid¹⁰ jms.

630. **Peroraalsete kontratseptiivide¹ hulka kuuluvad hormonaalsed kontratseptiivid² ehk steroidvahendid³. Nende toime põhineb ovulatsiooni pärssimisel ning nad viiakse organismi eostusvastaste pillide⁴ regulaarse manustamise, süstimise või nahaaluste kapslite kasutamise teel.**

631. **Steriliseerimine¹ toimub mitmesuguste väikeoperatsioonide tulemusena: vasektoomia² meestel põhineb seemnejuhade kinnisidumisel või läbilõikamisel; naiste puhul rakendatakse munajuhade kinnisidumist⁴ ja munajuhade eemaldamist⁵. Samuti tagab naise steriliseerimise hüsterektoomia⁶, st emaka eemaldamine.**

4.-5. Munajuhadele juurdepääsuks kasutatakse mitmesuguseid protseduure, nagu **laparotoomiat** (kõhuõõne avamist), **kolpotoomiat** ehk tupelõikust, **lapaskoopiat**, s.o operatsiooni erilise optilise seadme kasutamisega.

*
* *

632. Üldtermin **sündimuskordaja¹ ehk sündimuskoeffitsient¹** hõlmab kõiki näitajaid, kus lugejas on elussündide arv kogu rahvastikus või selle teatud osas mingil ajaperioodil ning nimetajas keskmine rahvaarv samal perioodil sama rahvastiku või tema osa kohta. Tavaliselt esitatakse sündimuskordaja promillides, s.o 1000 inimese kohta; enamlevinud ajavahemikuks on üks aasta. Kui sündimuskordaja nimetust kasutatakse ilma täpsustuseta, tähistab see **sündimuse üldkordajat²**, mis väljendab kõigi elussündide ja kogu rahvaarvu jagatist. Mõnikord liidetakse elussündidele lugejas ka surnultsünnid, siis nimetatakse näitajat **sündimuse kogukordajaks³**. Kui sündimuskordaja lugejasse arvata ainult seaduslike sündide või teisalt ainult vallassündide ja nimetajasse vastavalt abielus või mitte-abielus naisrahvastiku arv, on tegemist **abielusündimuskordaja⁴ ja vallassündimuskordajaga⁵**. Sagedamini kasutatakse nende näitajate asemel **vallassündide määra⁶**, s.o vallassündide arvu 1000 sünni kohta. Võrdlemaks erinevate rahvastike sündimust kasutatakse **standarditud sündimuskordajat⁷**, eesmärgiga kõrvaldada rahvastiku koostise, eelkõige soo- ja vanuskoostise erisuse mõju sündimuskordajale. Kui usaldusväärne sündimusstatistika puudub, võib kasutada

sündimusnäitajana **laste-naiste proportsiooni**⁸, s.o laste arvu tavaliselt vanuses 0 kuni 4 aastat 1000 sünnitusealise (15-49 aastat) naise kohta.

1. Pälvib tähelepanu, et sündimuskordaja ingliskeelse vastena on nii *birth rate* kui ka *fertility rate* paralleelselt kasutatavad.

4.-5. Vahel kasutatakse mõlema kordaja puhul nimetajas ka kogu rahvaarvu.

633. Termin **sündimuse erikordaja**¹ on kasutusel, kui kogu rahvastiku asemel on kordaja nimetajas *sigimisealiste* (620-1) meeste või naiste arv. Nimetajas on tavaliselt käsitletava ajavahemiku keskmine rahvaarv, kuid vahel ka ajavahemiku jooksul elatud inimaastate arv. Täpsustuse puudumisel on tegemist **naiste sündimuskordajaga**², nimetajas on sel juhul naiste arv. Käsitletava ajavahemiku jooksul uuritava naisrahvastiku poolt elatud inimaastate koguarvu nimetatakse **naisaastate**³ arvuks. Samalaadselt naissooga arvutatakse vahel ka **meeste sündimuskordaja**⁴. Kõik sündimuse erikordajad esitatakse tavaliselt promillides, s.o 1000 vastavas seisundis - olgu selleks sugu, vanus, perekonnaseis vm (vrd 133-4*) - oleva inimese kohta. **Abielusündimuse erikordaja**⁵ võtab lugejasse *seaduslike sündide* (610-3) ja nimetajasse antud ajamomendil abielus naiste arvu; **vallassündimuse erikordaja**⁶ aga vastavalt *vallassünnid* (610-4) ja mitteabielus naiste, s.o vallaliste, leskede ja lahutanute arvu. Vahel kasutatav **kõikne sündimuskordaja**⁷ ei erista sünde nende *seaduslikkuse* (610-1) ega vanemaid abieluseisundi järgi. **Sündimuse erikordaja**⁸ kitsam tähendus väljendab kogu sündide arvu kõigi sünnitusealiste naiste kohta nende perekonnaseisu arvesse võtmata. Näitajaid, mille puhul on aluseks kogu sünnituseast lühemad vanusvahemikud (sagedamini ühe- või viieaastased vanusrühmad), kannavad **sündimuse vanuskordajate**⁹ nimetust.

1. Sündimuskordaja rööpnimetusena on eesti keeles kasutatud terminit **viljakuskordaja**, eriti nende sündimuse erikordajate puhul, mille nimetajas on kogu sigimis- ehk viljakuseas naisrahvastik. Selline paralleelsus on sageli eksitav ning pole seetõttu soovitatav.

5. **Abielusündimus** väljendab abielus olevate inimeste sündimust.

6. **Vallassündimus** väljendab mitte-abielus olevate inimeste sündimust.

634. **Sündimuse järjestuskordaja**¹ lugejas on teatud järjekorranumbri sünnid (esimesed, teised jne sünnid) ja nimetajas naiste või abielude arv, sagedamini eelmise järjekorranumbri sündide arv. Kui sama lugeja puhul on nimetajas vastava *lapsesuse* (611-9) *riskirühma* (134-2) moodustavate naiste arv, nt teiste sündide arv jagatuna ühelapseste naiste arvuga, on tegemist **lapsesuskordajaga**². See kordaja arvutatakse tavaliselt vanus- või kestusrühmiti. **Lapsesustõenäosuse**³ lugejas on x+1 järjenumbri sündide arv teatud ajavahemiku jooksul ja nimetajas x-lapsesusega naiste arv sama ajavahemiku algul.

635. **Abielusündimuse**¹ uurimisel on võimalik rühmitada sündimusandmeid *abielukohortide* (vrd 116-2) kaupa. Sellise andmestiku põhjal arvutatud **abielusündimuse kestuskordajaid**² eelistatakse sageli **abielusündimuse vanuskordajatele**³.

636. Termin **kohortsündimus**¹ viitab teatud *sünni-* või *abielukohordi* (116-2) sündimustulemustele. Kui liita ühe põlvkonna sündimuse vanuskordajad või abielusündimuse kestuskordajad alates põlvkonna eostusriski toimeperioodi algusest kuni mingi hilisema ajani, on tegemist **kumulatiivse sündimusega**². **Lõpetatud sündimus**⁴ ehk **täissündimus**⁴ on kumulatiivne sündimus ajani, mil käsitletava põlvkonna kõik liikmed on juba väljunud sünnituseast. Kui sündimuskordajate summeerimisel arvestada ka naiste järjestikuste elulemistõenäosustega, on tegu **põlvkonna kumulatiivse puhassündimusega**⁵ ehk **kumulatiivse netosündimusega**⁵.

4. Kui käsitletakse seni veel sünnituseas oleva põlvkonna kumulatiivset sündimust, võib kasutada **lõpetamata sündimuse** terminit, rõhutades niimoodi kumulatiivsete näitajate edasist kasvuvõimalust.

637. Andmeid sündimuse kohta saab rahvaloendustest ja küsitlustest, kui need sisaldavad küsimusi kõigi sündinud laste või **käesolevas abielus**¹ sündinud laste kohta naistel või abielupaaridel. Nende andmete põhjal on võimalik arvutada **eales sünnitatud laste arvu**² ehk **keskmist lapsesust**². Abielupaaride keskmist laste arvu nimetatakse sageli **keskmiseks perekonna suuruseks**³. Samuti on võimalik leida **keskmine sündide arv abielu kohta**⁴. Eriti sageli kasutatakse seda näitajat **täissündimuslike abielupaaride**⁵ puhul, st selliste kestvate abielude kohta, kus naine on juba ületanud sünnitusea. **Lõplik lapsesus**⁶ ehk **täislapsesus**⁶, s.o keskmine laste arv sünnituseast vanematel naistel, erineb vähe **täissündimusest** (636-4). Täislapsesuse või täissündimuse esitamine sündinud laste arvu kaupa on aluseks **lapsesuse progressioonikordajate**⁷ leidmisel. Nende murdnäitajate lugejas on n+1 ja nimetajas n last sünnitanud naiste arv. Eriuuringud võimaldavad saada andmeid **perekonna kujunemise**⁸ ehk **perekonna formeerumise**⁸ ja **perekonna elutsükli**⁸ kohta. Selliste uuringute korral pakuvad erilist huvi *sünnivahemikud* (612-2) ja täissündimusega naiste puhul **ema vanus viimase lapse sündimisel**¹⁰.

638. **Sündimuslugu**¹ sisaldab naise tähtsamaid sündimuslikke ehk reproduktiivseid sündmusi kogu tema elu jooksul (abielud, sünnitused, imikusurmad jne) ning nende

sündmuste toimumisaegu. Andmed sündimuslugude kohta pärinevad reeglina retrospektiivsetest eriküsitlustest. *Ajalooline demograafia* (102-1) kasutab **perekonnapanke**¹, kuhu kantakse abielupaari ja nende laste sündimuslood **perekonnaloostaastele**² või *perekonnaseisukirjetele* (211-3) toetudes. Naise **raseduslugu**³ sisaldab detailset teavet tema raseduste kohta, sh iga raseduse alguse ja lõppemise daatumeid, samuti raseduse väljundit. Sellist sünniajastuse andmestikku kasutatakse mitmeti. Näiteks pakub see teavet **loomuliku sündimuse**⁴, st sündimuse kohta *perekonna piiramise* (624-4) puudumisel. Samuti kasutatakse raseduslugusid **fekundabiilsuse**⁵, s.o ühe *menstruaaltsükli* (622-2) kohta leitava eostustõenäosuse hindamiseks. Eristatakse **loomulikku fekundabiilsust**⁶, kui kontratseptiive ei kasutata, ja **jääkfekundabiilsust**⁷ vastupidisel juhul. Termin **efektiivne fekundabiilsus**⁸ osutab juhtudele, kui arvesse lähevad vaid elussünniga lõppevad eostused. *Eostusriski toimeperioodi* (613-1) kohta arvutatakse **eostuskordaja**⁹ võimaldab mõõta kontratseptiivide tõhusust.

1. **Sünnilugu** sisaldab reeglina andmeid vaid elussünnide kohta.

6. Termin *fekundabiilsus* ilma täpsustuseta osutab loomulikule fekundabiilsusele.

639. Ühe aasta või muu kindla ajavahemiku jooksul asetleidnud sündimuse ehk **periodisündimuse**¹ üldistavat näitajat, mis arvutatakse sündimuse vanuskordajate summeerimise teel, nimetatakse **summaarseks sündimuskordajaks**⁴. Seda rakendatakse agaralt **sündimuse sünteesnäitajana**³. Sündimuse vanuskordajate vektor moodustab **sündimuskõvera**². Arvutada saab ka teisi üldistavaid sündimusindekseid, nagu **summaarne abielusündimuskordaja**⁵, summeerides abielusündimuse kestuskordajad, või **summaarne sündimuse järjestuskordaja**⁶, summeerides sündimuse vanuskordajad sünnijärjekorra kaupa. **Sünnide ja abielude suhe**⁷ saadakse teatud perioodi sünnide arvu jagamisel sama perioodi jooksul sõlmitud abielude arvuga või antud ja eelnevate perioodide jooksul sõlmitud abielude arvu kaalutud keskmisega.

2. Sünonüümina võib kasutada ka terminit **sündimusfunktsioon**.

4. See näitaja ei vasta *kordaja* (133-4) eespool antud sisule. Summaarne sündimuskordaja teatud aastal näitab laste arvu, kelle sünnitaksid 1000 naist, kui neid iseloomustaksid sellel aastal fikseeritud sündimuse vanuskordajad ja kui suremus jäetaks arvestamata. Varem leidis sündimuse üldistava näitajana kasutamist *brutotaastekordaja* (711-4), mille leidmiseks tuleb summaarne sündimuskordaja korrutada tütarlaste osatähtsusega kogusünnide hulgas. Käesoleval ajal eelistatakse siiski üldistava näitajana summaarset sündimuskordajat.

5. Sama näitajat arvutatakse ka abielusündimuse vanuskordajate (alates 20ndast eluaastast) summeerimise teel.

640. Kui *tehisabordid* (604-2) on seadusega lubatud, saab koguda andmeid *legaalsete abortide* (604-4) kohta. **Abortiivsuskordaja**¹ mõõdab rahvastiku abortide sagedust teatud perioodi, tavaliselt aasta jooksul. Abortide arvu saab jagada kogu rahvastiku või sünnituseas naiste arvuga ning esitada vanuse, lapsesuse või muude rahvastiku tunnuste kaupa. **Abordimäär**² näitab abortide suhtarvu *elussündide* (601-4) kohta teatud ajavahemiku jooksul. **Summaarne abortiivsuskordaja**³ leitakse abortiivsuse vanuskordajate summeerimise teel ja teda kasutatakse abortiivsuse üldistava näitajana.